

İSLAM HÜQUQUNDA QADININ ŞAHİDLİYİ

Əmir Kahayev

*Konya N. Erbakan Universitetinin
Ərəb dili ixtisası üzrə doktorantı
amirkahayev@gmail.com*

Açar sözlər: *Şahid, hökm, qadın-kəşi, İslam hüququ.*

Key words: *Witness, judgement, male-female, Islamic law.*

Ключевые слова: *Свидетель, приговор, женщина-мужчина, Исламский закон.*

Giriş

İslam hüququnun bir bölməsini təşkil edən mühakimə hüququ şahidlik, and/yəmin, nükul (and içməkdən boyun qaçırmaq) kimi isbat vasitələrindən istifadə edir və bu xüsusiyyəti ilə də özünə məxsus bir mövqə daşıyır. Bu isbat vasitələrindən şahidlik, keçmişdə olduğu kimi bu gündə əhəmiyyətini qoruyur. Şahidlərin sayı fərqli olmaqla bərabər şəhadət/shahidlik vasitəsilə məhkəmə davaları/iddiaları¹ bir qərara bağlanır. Belə əhəmiyyətli bir müəssəsə təbii ki, ədalət əsasına bağlı olmalıdır. Yəni şahidlər adil olmalı, qohumlarının əleyhinə olsa belə şahidlik edib ədaləti təmin etməlidirlər. Bu haqda Qurani-Kərim belə buyurur: “Ey iman gətirənlər! (Şahidliyiniz) sizin özünüzdən, ata-ananızın, yaxın qohumlarınızın əleyhinə olsa belə, ədalətdən möhkəm yapışın, Allah üçün şahidlik edən kəslər olun! (Bərəsində şahidlik edəcəyiniz kəs) istər zəngin, istər kasıb olsun, hər halda Allah onların hər ikisinə (sizdən) daha yaxındır.”²

Şahidliyin önəmi hədisi-şəriflərdə də öz əksini tapmış, hətta şahidliklə Cənnətin və ya Cəhənnəmin vacib olacağı ifadə edilmişdir. Bir gün Rəsulullahın (s) yanından bir cənazə keçdi. Orada olan səhabələr ölüni öydülər. Hz. Peyğəmbər (s) də “Ona Cənnət vacib oldu” deyərək buyurdu. Bir müddət sonra başqa bir cənazə keçdi, bu səfər səhabələr onu tənqid etdilər. Hz. Peyğəmbər (s) də “Ona Cəhənnəm vacib oldu” deyərək buyurdu. Səhabələr bunun səbəbini soruşunca bu cavabı verdi: “Möminlər Allahın yerüzündəki şahidləridir.”³

İslam mühakimə hüququnda bu gün ən çox mübahisə edilən və aktual olan mövzu qadının şahidliyi məsələsidir. Günümüzdə bu mövzuyla əlaqəli müxtəlif görüşlər irəli

¹ Bir şəxsin öz haqqını hakim hüzurunda tələb etməsi (Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar neşriyat, II nş, İstanbul 2005, s. 93).

² ən-Nisa, 4/135.

³ Buxari, Şəhadət, 6.

sürülür və mübahisə edilir. Bu görüşlərin indi ortaya çıxmasının səbəbi əsrimizdəki inkişaf və qadının ictimai həyatda daha çox iştirak etməsidir.

I. Şəhadətin Tərifı, Rüknu və Hökmü

Tərifı: Şəhadət, ərəb dilində xəbər vermək (ixbar), bildirmək (ilam), açıqlamaq (bəyan) kimi mənaları ifadə edir. Bildiyini söyləyəne “şahid” deyilir. “Hakim hüzurunda şahidlik etdi” demək, bildiyini açıqladı, elan etdi deməkdir.⁴

Bir termin olaraq isə şəhadət, bir haqqı isbat etmək üçün məhkəmə məclisində doğrunu xəbər verməkdir.⁵ Şəhadətə, gizli olanı açıqladığı, ixtilafı olanı da həll etdiyi üçün “bəyyinə” də deyilmişdir.⁶

Təcridi-Sarih şərhçisi şəhadətin tərifini bu şəkildə verir: “Görülüb bilinən şeydən şəhadət kəlməsilə hakim hüzurunda xəbər verməkdir ki, bu bir şəxs başqa bir şəxs üzərindəki haqqını isbat etmək üçün olur.”⁷

Şəhadətin daha geniş və açıqlayıcı tərifini bu şəkildə vermək mümkündür: “Bir şəxsin başqa bir şəxsə olan haqqını isbat etmək üçün hakim hüzurunda və müttəhimin qarşısında söylədiyi iddia haqqında üçüncü bir şəxsin “buna və buna şahidlik edirəm” deyərək davayla/iddiayla əlaqəli məlumatını xəbər verməsinə deyilir.”⁸

Rüknu: Təriflərdən də başa düşüldüyü kimi şəhadətin rüknu “əşhədu/şahidlik edirəm” ifadəsindən ibarətdir. Çünki, nəsələr⁹ bu kəlmənin işlədilməsini şərt qoşmuşdur. Bu mövzudakı Quranın əmri bu kəlmə ilə ifadə edilmişdir.¹⁰

Hökmü: Bir hadisədə şahidlər çox olarsa, onlardan hər hansı biri şahidlik etmədə sərbəstdir. Yəni belə bir şəhadət fərzi-kifayədir. Əgər şahidlik edənlərin sayı yetərli olmazsa, o zaman şahid şəhadəti qəbul etmə məcburiyyətindədir. Bu şəhadət də fərzi-ayndır.¹¹

⁴ İbn Mənzur, Cəmaləddin Məhəmməd ibn Mükərrəm əl-Ənsari, *Lisanul-Arab*, haz. Emin Məhəmməd Abdulvahhab, Məhəmməd Sadiq əl-Ubeydi, Daru İhyait-Turasil-Arabi, Muəssəsətut-Tarixil-Arabi, Beyrut, ts., III nş., VII, s. 222-224.

⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukı İslamiyyə ve İstuləhatı Fikhiyyə Kamusu*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1952, VI, s. 326.

⁶ İbn Qudamə, Mütəffəquddin Abdulla ibn Əhməd, *əl-Muğni*, tđq. Abdulla ibn Abdulmuhsin, Abdulfəttah Məhəmməd, Həcr mət., Qahirə 1990, XIV, s. 125.

⁷ Kamil Miras, *Sahihi Buhari Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Diyanet İşleri Reisliđi Neşriyatı, İstanbul 1941, VIII, s. 75.

⁸ Heffening, “Şahid”, *İA*, XI, s. 282.

⁹ Quran ayələrinə və hədislərə verilən orıaq ad.

¹⁰ Vehbe Zuhayli, *İslam Fikhi Ansiklopedisi*, tərc. Heyət, Risale yayınevi, İstanbul 1994, VIII, s. 301.

¹¹ İbn Qudamə, *e.a.ə.*, XIV, s. 124; Mövsili, Abdulla ibn Mahmud ibn Məvdud, *əl-İxtiyar li Talilil-Muxtar*, haz. Xalid Abdurrahman əl-Akk, Darul-Marifə, Beyrut 2002, II nş., II, s. 167; Heffening, “Şahid”, *İA*, XI, s. 282.

II. Şahidlik Üçün Tələb Olunan Şərtlər

Şahidlik etmək üçün tələb olunan şərtlər təhəmmül və əda olmaq üzrə iki qismə ayrılır.

A. Təhəmmül Şərtləri:

Şahidliyin təhəmmülü, hadisənin görülmək yaxud eşidilərək qavranması və dəqiq bir şəkildə təsbit edilməsi deməkdir. Bunun üçün üç şərt irəli sürülmüşdür:

1. Şahid ağıllı olmalı,
2. Təhəmmül anında kor olmamalı,
3. Şahidlik etdiyi məsələni başqası vasitəsilə deyil, şəxsən görməli və bilməlidir.¹²

B. Əda Şərtləri:

Məhkəmədə şahidlik etmək üçün tələb olunan şərtlərə əda şərtləri deyilir. Bu şərtləri belə sıralaya bilərik:

1. Şahid mükəlləf olmalı,
2. Hür/azad olmalı,
3. Müsəlman olmalı,
4. Adil olmalı,¹³
5. Ürfə/adətə və ictimai mövqeyinə uyğun bir həyat sürməli (mürüvvət),
6. Eşitdiyini qavramalı, ifadə edə bilməli və hafizə qüsuru olmamalı,
7. Kor olmamalı,
8. Şahidlik etdiyi üçün bir mənfəət əldə etməməli və ya bir zərərdən qorunma məqsədi olmamalıdır. Belə şahidliyin qəbul edilməmə səbəbi şahidin zənn altında olmasıdır.¹⁴

Şahidlərin sayı və cinsiyyəti ilə əlaqəli xüsusları isə aşağıdakı mövzularda ələ alınacaqdır.

III. Cümhura Görə Qadının Şahidlik Edə Biləcəyi Mövzular

Şahidlərin ən az neçə nəfər olması məsələsi İslam hüququnda şahidliyin mövzusuna görə dəyişir. Bu sayı bəzən nəss, bəzən də ictihad ilə müəyyən edilir. İslam hüququ şahidlik mövzusunu nəticə və nisabı (şahid sayını) əsas almaq surətilə “hədd¹⁵ və

¹² Zuhayli, *e.a.ə.*, VIII, s. 303-305; Abdülaziz Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku*, İslami İlimlər Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s. 145-146; Fatma Köksal, *Fıkh ve Hukuk Sosyolojisi Açısından Kadının Tanıklığı*, İstanbul 1999, s. 24-25, (Nəşr olunmamış magistratura dissertasiyası).

¹³ ət-Talak, 65/2.

¹⁴ Mərginani, Burhanəddin Əli ibn Əbu Bəkr əl-Hənəfi, *əl-Hidayə Şərhu Bidayətül-Mübtədi*, tdq. Məhəmməd Məhəmməd Tamir, Hafiz Aşur Hafiz, Darus-Salam, Qahirə 2000, III, s. 1095, 1102-111; Mövsili, *e.a.ə.*, II, s. 169, 176-180; Bilmen, *e.a.ə.*, VI, s. 338-347; Zuhayli, *e.a.ə.*, VIII, s. 307-313; Abdülaziz Bayındır, *e.a.ə.*, s. 149-159; Fatma Köksal, *e.a.ə.*, s. 25-26.

¹⁵ Allah (c.c.) haqqı olaraq yerinə yetirilməsi vacib olan məhdud və müəyyən cəzalar. (Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İz yayıncılık, İstanbul 2001, I, s. 179.)

qisaslar”, “mali mövzular”, “qeyri-mali mövzular” və “qadınlara məxsus məhrəm mövzular” şəklində fərqli qismlərə ayırmışdır.

Ağır cəzalara səbəb olan hədd və qisas davalarında şahid sayına daha çox önəm verildiyi halda digər davalarda cinayət və cəzaların yüngül olması səbəbilə nisab/shahid sayı üzərində bu qədər çox durulmamışdır. Bunun səbəbi hədd və qisasdakı cəzaların ağır olması və tətbiq olunduqdan sonra geri dönüş imkanının olmamasıdır. Burada, yuxarıda keçən mövzularda qadınların şahidliyi ilə əlaqəli fəqihlərin görüşlərini verməyə çalışacağıq.

Cumhur¹⁶ hədd, qisas və bədənə əlaqəli təzir¹⁷ cəzalarında qadınların şahidliyini qəbul etmir və bu məsələdə bəzi ayələri, hədisləri və əsərləri¹⁸ dəlil olaraq irəli sürür. Bununla yanaşı bu mövzularda qadınların şahidliyini qəbul edən alimlər də vardır. Məsələn, İmam Tavus (v. 106/724) bu məsələ haqqında bunları qeyd edir: “Qadınlar, zina xaric, kişilərlə bərabər hər mövzuda şahidlik edə bilirlər. Zinada isə onların buna baxmaları uyğun olmadığına görə şəhadətləri caiz deyildir.”¹⁹

Yenə Əta ibn Əbi Rabahdan (v. 114/732) belə rəvayət olunur: “Qadınlar kişilərlə bərabər hər mövzuda şahidlik edə bilirlər. İki qadın və üç kişinin zinaya şəhadəti caizdir.”²⁰

Əta ibn Əbi Rabah və Hammad ibn Əbi Süleyman (v. 120/738) zina davalarını malla əlaqəli (mali) məsələlərə qiyas etmiş və bu davalarda üç kişi ilə bərabər iki qadının şəhadətini caiz görmüşdülər.²¹

Zahiri imamlarından İbn Hazm (v. 456/1064) isə üç kişi ilə bərabər iki qadının və ya iki kişi ilə bərabər dörd qadının ya da bir kişi ilə bərabər altı qadının hətta kişi olmadan yalnız səkkiz qadının şahidliyini caiz görmüşdür.²² Yəni bütün davalarda qadın tək başına şahidlik edə bilər.

Əvzai (v. 157/774) və Zühri (v. 124/742) də qisasla nəticələnən cinayətlərdə bir kişi ilə iki qadının şahidliyinin qəbul edilə biləcəyi görüşündədir. Şövqani (v. 1250/1834) də bu görüşün doğru olduğunu qeyd edir.

¹⁶ İslam alimlərinin əksəriyyəti.

¹⁷ Şarii tərəfindən bildirilməmiş və müctəhidlərin öhdəliyinə buraxılmış cəzalar. (Karaman, *e.a.ə.*, I, s. 197.)

¹⁸ Səhabə və tabiundan nəql edilən rəvayətlər. (Müctəba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992, s. 83.)

¹⁹ İbn Hazm, Əli ibn Əhməd, *əl-Muhalla*, tđq. Əhməd Məhəmməd Şakir, Mənşuratul-Məktəbit-Ticari, Beyrut, th., IX, s. 397.

²⁰ İbn Hazm, *e.a.ə.*, IX, s. 398.

²¹ İbn Hazm, *e.a.ə.*, IX, s. 398. Ancaq başqa bir yerdə Hammad ibn Əbi Süleyman bunları qeyd edir: “Hədd davalarında qadınların şahidliyi caiz deyildir.” İbn Hazm, *e.a.ə.*, IX, s. 397; (Fərqli bir rəvayət üçün bx. İbn Əbi Şeybə, Əbu Bəkr Abdulla ibn Məhəmməd, *əl-Kitabul-Musannəf fil-Əhadisi vəl-Əsar*, haz. Məhəmməd Abdussalam Şahin, Darul-Kutubil-İlmiyyə, Beyrut 1995, V, s. 528).

²² İbn Hazm, *e.a.ə.*, IX, s. 395-396.

Süfyan əs-Səvri (v. 161/778) bir görüşündə, hədlər xaricində qisaslarda və digər davalarda qadınların kişilərlə birlikdə şahidliyini qəbul edir. Digər bir görüşündə isə hədd davaları ilə bərabər qisas davalarında onların şəhadətini caiz görməmişdir.²³

İmam Malik (v. 179/795), iki qadının şahidliyi və iddiaçının andı ilə mali mükəlləfiyyətlərə səbəb olan cinayətlərdə hökm vermənin caiz olduğunu deyir. Bunun səbəbi malla əlaqəli davalarda iki qadının bir kişiyə bərabər olmasıdır. Mali mükəlləfiyyətlərlə nəticələnən cinayət davalarının isbat edilməsində bir kişi əvəzinə iki qadının şahidlik etməsi caizdir.

İmam Şafei (v. 204/819) və İmam Əhməd (v. 241/855) bu görüşü qəbul etməmişdirlər. Onlara görə iki qadının şahidliyi, kişinin şahidliyi ilə qüvvətləndirilməzsə qəbul edilməz. Çünki, qadınların şahidliyi zəifdir. Bu zəifliyin üzərinə əslində zəif bir dəlil olan and da əlavə edilincə, iki zəif üst-üstə gəlir ki, bu qəbul edilməz. Hənəfi alimləri, bir kişi ilə iki qadının şahidliyindən aşağı olan şahidlik nisablarının mali mükəlləfiyyətlərdə isbat gücünə sahib olmadığını qeyd edirlər.²⁴

İmam Əhməd bir görüşündə isə bəzi mövzularda iki qadının şahidliyi və iddiaçının andı ilə hökm verməni caiz görür.²⁵

Şafei və Hənbəli fəqihləri mali mükəlləfiyyətlərə səbəb olan cinayətlərdə iki kişinin, bir kişi ilə iki qadının şahidliyi, bir kişinin şahidliyi və müttəhimin nüku (and içməkdən boyun qaçırması) ilə hökm verilə biləcəyi görüşündədirlər. Hənbəlilərin bir qismi isə istənilən hədd və qisas davalarında iki kişinin şahidliyindən aşağı olan bir nisabın qəbul edilməyəcəyini irəli sürmüşdür.

Hənəfi alimlərinin mal ilə əlaqəli hədd və qisas davalarında bir kişi ilə iki qadının şahidliyini caiz görməsini bu misaldan başa düşürük: Oğurluq hadisəsinin sübut edilməsində bir kişi ilə iki qadının şahidliyi qəbul edilir. Bu şahidliyin nəticəsində oğurlanan mal sahibinə qaytarılır, ancaq hədd tətbiq olunmaz. Çünki, qadınların şahidliyində şübhə və zəiflik vardır. Şübhə olan məsələlərdə də hədlər tətbiq edilməz, ancaq oğurlanan malın sahibinə qaytarılması haqda hökm verilir. Çünki, mal davalarında bir kişi ilə iki qadının şahidliyi caizdir.²⁶

Hənəfilər mal ilə əlaqəli mövzularda, evlilik, boşama və buna bağlı olan məsələlərdə kişilərlə bərabər qadınların şahidliyini də qəbul edirlər. Maliki, Şafei və Hənbəli alimləri isə ancaq mal ilə əlaqəli mövzularda, buna bağlı olan məsələlərdə və malla əlaqəli əqdlərdə kişilərlə bərabər qadınların²⁷ şahidliyini caiz görürlər.²⁸

²³ İbn Hazm, *e.a.ə.*, IX, s. 398.

²⁴ Kemal Yıldız, *İslam Yargılama Hukukunda İspat Vasıtası Olaraq Şahitlik*, İstanbul 1989, s. 101 (Nəşr olunmamış magistratura dissertasiyası).

²⁵ İbn Qəyyim əl-Cəvziyyə, Məhəmməd ibn Əbi Bəkr, *İlamul-Muvaqqiin*, Darul-Hədis, Qahirə 2002, I, s. 83 (Bu qaynaqda “bəzi mövzularda” ifadəsinin izahı yoxdur).

²⁶ Kemal Yıldız, *e.a.ə.*, s. 101-102.

²⁷ Bu mövzularda İbn Hazmdan başqa digər alimlər tərəfindən kişi olmadan sadəcə qadınların şahidliyinin qəbul edilmədiyini unutulmamalıdır.

²⁸ Zuhayli, *e.a.ə.*, VIII, s. 155.

Qadınlara məxsus məhrəm məsələlərə gəlincə, burada sadəcə qadınların şahidliyi, bəzi mövzularda ixtilaf olsa belə, dörd məzhəb tərəfindən qəbul edilmişdir. Şahidlərin sayı haqqında isə fərqli görüşlər vardır.²⁹

IV. Cümhurun Şahidlərin Kişi Olması Məsələsindəki Dəlilləri və Bunların Tədqiqi

Cümhura görə Allah (c.c.) davaların çoxunda qadınların şahidlik etməsinə icazə vermir. Buna dəlil olaraq da bəzi ayələri irəli sürür. Məsələn,

والتي ياتين الفاحشة من نساكنم فاستشهدوا عليهن اربعة منكم

“Qadınlarınızdan zina edənlərə qarşı öz aranızdan dörd şahid tutun”³⁰ ayəsində olduğu kimi zina iftirasından bəhs edən digər ayələrdə³¹ də sayın (اربعة) müənnəs/qadın cinsində olması, sayılanın (شهداء) yəni şahidlərin müzəkkər/kişi cinsində olmasını tələb edir. Bu yozumdan hərəkətlə şahidlərin kişi olmasının şərt qoşulduğu ifadə edilmişdir. Əks təqdirdə ayə اربع شهداء şəklində olardı.³²

Halbuki Qurani-Kərimdəki kişilərə xitabın içərisinə təğlib³³ yoluyla qadınlar da daxildir. Buna misal olaraq Qurani-Kərimin bir çox yerində keçən “Namazı düzgün qılın, zəkati verin”³⁴ ayəsini verə bilərik. Alimlər bu ayədəki əmrin müzəkkər/kişi cinsində olmasına baxmayaraq, təğlib yoluyla qadınları da ehtiva etməsi məsələsində həmfikirdirlər.

Başqa bir misal: (وكانت من القانتين) “(İmranın qızı Məryəm) səmimiyyətlə itaət edənlərdəndi”³⁵ ayəsində “qanitiin” kəlməsilə (ki, cəmi müzəkkər/kişi cinsinin cəm forması olduğu üçün itaət eden kişilər mənasına gəlir) təğlib yoluyla kişi-qadın, bütün itaətkar insanlar nəzərdə tutulmuşdur.³⁶

Yenə bu ayədəki II şəxs kişi cinsini bildirən (منكم) “sizdən” əvəzliyinin orucun vacibliyini əmr edən ayədəki (عليكم) “sizin üzərinizə”³⁷ əvəzliyində olduğu kimi təğlibi ifadə etdiyi deyilə bilər.

Bu izaha belə də etiraz edilə bilər: Əksini sübut edən bir qərinə³⁸ olmadığı müddətcə Quranın xitabı ümumidir. Yəni ərəb dilində kişi cinsinin cəm forması qadın

²⁹ Zuhayli, *e.a.ə.*, VIII, s. 315-316.

³⁰ ən-Nisa, 4/15,

³¹ ən-Nur, 24/4,13.

³² Fatma Köksal, *e.a.ə.*, s. 107, (Əbu Yahya, “Şəhadətun-Nisa”, *əl-Məcəllətuş-Şəriə*, XIV, s. 210-dan alınmışdır).

³³ Hər hansı bir əlaqədən ötrü bir kəlməni digər bir mənaya da şamil etməkdir. İki ata mənasını verən “əbəveyn” və “valideyn” kəlmələri ilə ana və atanı qəsd etmək kimi (Mehmet Erdoğan, *e.a.ə.*, s. 533).

³⁴ əl-Bəqərə, 2/43, 83, 110.

³⁵ ət-Təhrim, 66/12.

³⁶ İsmail Acar, “İslam Ceza Hukukunda Kadının Şahitliyi”, *İslamiyat*, III/2, 2000, s. 81-82.

³⁷ əl-Bəqərə, 2/183.

³⁸ Bir şeyin varlığına dəlalət edən işarə, nişanə (Mehmet Erdoğan, *e.a.ə.*, s. 292).

cinsini də içinə alır, hətta mərifə/müəyyən olmaması şərti ilə müfrəd müzəkkər (kişi cinsinin tək forması) də qadın cinsini ehtiva edir.³⁹

Hənəfilər nikahda, talaqda/boşamada və ricətdə⁴⁰ bir kişi ilə bərabər iki qadının şahid olmasını caiz görürlər. Halbuki Talaq surəsinin 2-ci ayəsində boşama ilə əlaqəli olaraq (واشهدوا ذوي عدل منكم) “Aranızdan ədalətli iki kişini şahid göstərin” buyrulur. Buradan da görülür ki, Hənəfilər müzəkkər təsniyə (kişi cinsinin ikilik forması) olan ذوي کəlməsinin təğlibi ifadə etdiyini qəbul etmişlər. Bu izah niyə zina və iftira haqqında olan ayələr üçün verilməsin?!

İbn Qəyyim (v. 751/1350) də bu ayənin həm kişilərə həm də qadınlara şamil olduğunu digər ayələrlə⁴¹ isbat edir.⁴²

Yuxarıdakı ayələrdə keçən (اربعة) “dörd” kəlməsi şahidlərin sayını ifadə etdiyi üçün nisabda dörd şahid şərt qoşulmuşdur. Bu səbəblə bu görüş sahibləri,⁴³ qadınlar şahid qəbul edildiyi təqdirdə (bir kişinin əvəzinə iki qadın olacağı üçün) şahid sayının ayədəki “dörd” nisabını keçəcəyini söyləyərək, bunu nəssə zidd görmüşlər.⁴⁴ Ancaq Hənəfilər yuxarıdakı ayə⁴⁵ iki şahiddən bəhs etməsinə rəğmən nikahda, talaqda və ricətdə bir kişi ilə bərabər iki qadının şahidliyini qəbul edirlər. Beləliklə bu davalardakı şahid sayı üç olur. Bu görüş nəssə zidd deyilmi?!⁴⁶ Bununla yanaşı davalarda şahid sayının üst həddi yoxdur.

Yenə qadının şahidliyindən bəhs edən ayədə şübhə ifadə edən bir şərtin olması da hədd və qisas davalarında şahidliklərinin qəbul edilməməsinə səbəb olaraq irəli sürülmüşdür. Ayəninin tərcüməsi belədir:

“Əgər iki kişi olmazsa, razı olduğunuz bir kişi ilə iki qadının şəhadəti kifayətdir. Əgər biri unudarsa, o birisi onun yadına salsın.”⁴⁷

Cumhur bu ayəyə istinadən qadınların şahidliyinin kişilərin şahidliyindən bədal⁴⁸ olduğunu söyləmişdir. Bədal də hədlərdə kəfalət və vəkalət kimi caiz deyil.⁴⁹

Bu görüş sahibləri “əsl⁵⁰ imkan daxilində ikən onun yerinə keçəcək olan bədalədən uzaq durulmalıdır” ümumi qaydasından hərəkət etmişlər. Hər nə qədər bir kişi ilə

³⁹ Abdulkərim Zeydan, *əl-Mufasssal fi əhkamil-Mərə*, Muəssətür-Risalə, Beyrut 1994, IV, s. 171-183.

⁴⁰ Rici boşamadan sonra müəyyən müddət ərzində nikahı söz və ya fel ilə davam etdirməkdir (Mehmet Erdoğan, *e.a.ə.*, s. 181).

⁴¹ Məsələn: فان كان له اخوة فلامه السمس (Əgər ölmüş şəxsin **qardaşları və bacıları** varsa, ananın hissəsi altıda birdir) ən-Nisa, 4/11. Ərəb dilində “ixvətun” kəlməsi “qardaşlar” mənasına gəlməsinə rəğmən bu ayədə bacıları da ehtiva edir.

⁴² İbn Qəyyim, *e.a.ə.*, I, s. 81.

⁴³ Hənəfilər də bu görüşdədir.

⁴⁴ Fatma Köksal, *e.a.ə.*, s. 111, (İbn Qudamənin *Muğni* adlı əsərindən nəql edilmişdir).

⁴⁵ ət-Talaq, 65/2.

⁴⁶ Qarşılaşdır: İbn Hazm, *e.a.ə.*, IX, s. 400-401.

⁴⁷ əl-Bəqərə, 2/282.

⁴⁸ Bir şeyin yerini tutan və ya onun əvəzinə verilən əşya. Qarşılıq, əvəz (Mehmet Erdoğan, *e.a.ə.*, s. 48).

⁴⁹ Kəsani, Əlauddin Əbu Bəkr ibn Məsud, *Bədaius-Sanai*, tđq. Əli Məhəmməd Muavvad, Adil Əhməd Abdulməcud, Darul-Kutubil-İlmiyyə, Beyrut 1997, IX, s. 54.

⁵⁰ Bir məsələdə əsas alınan xüsus. Bədəlin antonimi.

bərabər qadınların şahidliyi, iki kişinin şahidlik edə bilməsindən asılı olmayaraq caiz olsa da, bədəl olduğu üçün şübhəlidir. Hədd davalarında da şübhəyə səbəb olan halların davanı düşürməsi səbəbilə qadınların şahidliyi caiz görülür.⁵¹

Musa Carullah Bigiyev Bəqərə surəsinin 282-ci ayəsi haqqında bu deyilənlərə cavab olaraq bunları qeyd edir:

“Ayə şəhadətlə deyil, istişhad ilə əlaqəlidir. (Yəni qadının şahidlik edib-etməyəcəyi ilə əlaqəli deyil, şahid kimi məhkəməyə çağırılıb-çağırılmayacağı ilə əlaqəlidir.) Bununla yanaşı, ayə şəhadətin əda anı ilə deyil, təhəmmül anı ilə əlaqəlidir.⁵² Əks təqdirdə ayədəki “şahidlər dəvət olunduqları zaman boyun qaçırmasınlar” ifadəsinə ehtiyac qalmazdı. Belə bir cümlə, şahid olunan bir hadisə ilə deyil, şahidlik etmək üçün çağırılmaqla əlaqəlidir.

Bununla bərabər iki qadının şahidliyi bir kişinin şahidliyindən bədəl deyil. Bədəl olsaydı, “əsl” mövcud ikən iki qadının şahidliyi caiz olmazdı. Bədəl olsaydı, “əgər iki kişi olmazsa” kimi varlığı və yoxluğu birlikdə bildirən bir ifadə yerinə, sadəcə yoxluğu bildirən bir təbir seçilərdi. İki qadının şahidliyi bir kişinin şahidliyindən bədəl olmazsa, buradan hərəkətlə iki qadının əskikliyindən bəhs etmək də mümkün olmaz. Ayrıca, ayədə keçən “onlardan biri unudarsa, o birisi onun yadına salsın” cümləsi illət/səbəb bildirən şərt cümləsi olsa da, şahidlik anında bir qadının digərinə tərcih ediləcəyinə dəlalət edər”.⁵³

Qadınların şahidliyinə məhdudiyət gətirmədə göstərilən digər bir dəlil isə Allah Rəsulundan (s) rəvayət olunan bu hədisdir:

“Allah Rəsulu (s) (bir bayram namazında qadınların namaz qıldığı yerə keçərək): Ey qadınlar! Allah yolunda sədəqə verin, çox tövbə edin. Çünki, mən sizin Cəhənnəmdə çoxluq təşkil etdiyinizi gördüm” buyurdu. Dinləyənlərdən cəsarətli bir qadın: “Niyə qadınlar cəhənnəmliklərin çox hissəsini təşkil edir?” deyər soruşdu. Allah Rəsulu (s): “Ağzınızdan pis söz çox çıxır və ərlərinizə qarşı nankorluq edirsiniz. Ağılı və dini nöqsan olanlar arasında, ağıl sahibi kişilərə qalib gələn sizdən başqasını görmədim!” buyurdu. O qadın təkrar: “Ey Allahın Rəsulu! Ağıl və dinin nöqsan olması nə deməkdir?” deyər soruşduqda: Allah Rəsulu (s) belə cavab verdi: “Ağılın nöqsan olması (sözü), iki qadının şahidliyinin bir kişinin şahidliyinə bərabər olmasını, dinlərinin nöqsan olması isə müəyyən günlərdə namaz qılmamalarını və oruç tutmamalarını ifadə edir” buyurdu.⁵⁴

Bəzi İslam mütəfəkkirlərinə görə hədisdən, qadının ağılının və dininin əskik olduğu şəkildə bir mənanın çıxardılması doğru deyil. Belə bir düşüncə hədisin hamısının deyil, təkcə “qadının ağılı və dini nöqsandır” qisminin diqqətə alınmasından qaynaqlanır. Hədisin hamısı göz önünə alındığında ağıl nöqsanlığından

⁵¹ Fatma Köksal, *e.a.ə.*, s. 112-113.

⁵² Bu xüsusa İbn Qəyyim əl-Cəvziyyə də işarət etmişdir. Bx. İbn Qəyyim, *e.a.ə.*, I, s. 83.

⁵³ Musa Carullah, *Hatun*, haz. Mehmet Görmez, Kitabiyat yay., Ankara 2001, s. 116-117.

⁵⁴ Buxari, Heyz, 6; Müslim, İman, 132; Əbu Davud, Sünnə, 15.

qadının şahidlikdəki vəziyyəti, din nöqsanlığından isə müəyyən günlər ərzində namaz qılmamalarının və oruc tutmamalarının qəsd olunduğu görülür. Yoxsa, ağıl nöqsanlığı qadının idrak, düşüncə və fikir baxımından zəif olmasını, din nöqsanlığı da təqva, fəzilət və əxlaq baxımından əskik olmasını ifadə etməz. Bununla bərabər İslam hüququnda qadınların təsərrüf⁵⁵ və mülkiyyət hüquqlarına sahib olduğu da bilinən bir həqiqətdir. Əgər ağıllarında bir əskiklik olsaydı, bu məsələlərdə ərlerinin və ya qəyyumlarının icazəsi tələb olunardı.⁵⁶

Bu hədisi fərqli bir şəkildə izah edən və qadının ağılında bir zəifliyin olduğunu qəbul etməyən bəzi alimlər də hədisdəki ağıl nöqsanlığının ayədə⁵⁷ keçən “vədəli borclanmalara” məxsus olduğunu, başqa məsələlərə aid edilməyəcəyini bildirirlər. Vədəli borclanmalarda iki qadın şahidin tələb olunmasının səbəbi qadınların ictimai həyatla bağlı təcrübələrinin az olması ilə əlaqəlidir.⁵⁸

Bu hədisin siyaq və sibaqı⁵⁹, vürud səbəbi⁶⁰ və digər rəvayətləri ilə birlikdə araşdırılmasının gərəkli olduğunu ifadə edən başqa bir görüş də irəli sürülmüşdür. Belə ki, Allah Rəsulunun (s) bir bayram namazında yanına Həzrət Bilalı alaraq qadınların namaz qıldığı yerə getdiyi və mallarından Allah (c.c.) yolunda sədəqə vermələrini istədiyi görülür. Bunun üçün də Həzrət Peyğəmbər (s) digər hədislərində olduğu kimi bu məsələni də təsirli cümlələrlə izah etmişdir. Bundan ötrü, hədisin söylənilməsi yer və məqsədi diqqətə alınmayıb, həqiqi mənası görməzlikdən gəlinərsə, Allahın (c.c.) həm iman baxımından qadını naqis yaratdığı, həm də bu naqis yaradılışına görə onların çoxunu Cəhənnəmə atdığı nəticəsi ortaya çıxar ki, bu da Allahın (c.c.) ədalət sifətinə ziddir. Ədalətli olan Allah (c.c.) haqqında belə düşünməmiş isə doğru deyil. Belə olduqda, hədisdəki “dini nöqsan” sözünü “dini vəcibələrin bir qismini müəyyən günlər ərzində yerinə yetirməmə rüxsəti”,⁶¹ “ağılı nöqsan” sözünü də “ağılla əlaqəli olan şahidlik mükəlləfiyyəti ilə məsul tutulmama rüxsəti” şəklində başa düşmək mümkündür.⁶²

Son əsrin alimlərindən olan Musa Carullah da bu mövzuda bunları qeyd edir:

“Məncə qadın şahidlik məsələsində kişi kimi səlahiyyətlidir. Ancaq qadınlar təklifdən, yəni məhkəmələrə çağırılmaq, hakim hüzuruna çıxarılmaq kimi

⁵⁵ Hüquqi nəticəsi olan fel və ya söz (Mehmet Erdoğan, *e.a.ə.*, s. 547).

⁵⁶ Nejla Akkaya, “İslam Hukuku’nda Kadının Siyasi Hakları”, *İslami Araştırmalar*, X/4, 1997, s. 237, (əS-Saidi, *ən-Nazariyyəü-İslamiyyə fid-Dəvlə*, s. 239-243-dən nəql edilmişdir).

⁵⁷ əl-Bəqərə, 2/282.

⁵⁸ Fatma Köksal, *e.a.ə.*, s. 123, (Məhəmməd Əli Ğıra, *İdadül-Mərə*, s. 17-dən nəql edilmişdir).

⁵⁹ Sözün gəlişi, sözün axışı.

⁶⁰ Hədislərin söylənmə səbəbi.

⁶¹ Allahın (c.c.) mükəlləflərin vəziyyətlərini və ehtiyaclarını nəzərə alaraq qoyduğu müvəqqəti hökmlərdir. (Zekiyyədin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, tərc. İbrahim Kafi Dönmez, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 255).

⁶² Fatma Köksal, *e.a.ə.*, s. 125.

mükəlləfiyyətlərdən uzaqdır. Əhliyyəti/səlahiyyəti tamdır, ancaq mükəlləflik məcburiyyəti yoxdur.”⁶³

Musa Carullah, qadınların şahidliyinə etibar edilməməsinin, onların ağıllarının və ya elmlərinin əskikliyi ilə bir əlaqəsi olsaydı, o zaman hədis rəvayətləri də qəbul edilməzdi deyir. Çünki, şahidlik bir-iki nəfərin cüzi məsələləri ilə, hədis rəvayəti isə bütün ümmətin ən mühüm işləri və şəriətin əsasları ilə əlaqəlidir. Halbuki qadınların rəvayətləri kişilərin rəvayətləri kimi məqbul, hətta daha mötəbər sayılmışdır. Möminlərin anası Aişənin (r.a.) rəvayətləri digər səhabələrin rəvayətlərindən daha çox mötəbərdir. Səhabəyə nisbət edilən rəvayətlər arasında uydurma və yalan hədislər olduğu halda, səhabə qadınların rəvayətlərinin arasında uydurma hədislərin olmaması çox heyrətamizdir. Bundan ötrü qadınların ismətləri hədis kitablarına gözəl və bərəkətli bir zinət olmuşdur.⁶⁴ Qeyd etmək lazımdır ki, Aişə (r.a.) ən çox hədis rəvayət edən yeddi səhabədən dördüncüsüdür. Rəvayət etdiyi hədis sayı 2210-dur.

Yuxarıda keçən hədisin ağıla-məntiqə uyğun olmaması, Quranın açıq hökmlərinə və tarixi həqiqətlərə tərs düşməsi səbəbilə, mövzu/uydurma olduğunu dilə gətirənlər də olmuşdur. Onlara görə Allah Rəsulunun (s) belə bir söz deməsi mümkün deyildir.⁶⁵

Bu hədisi şərif səhih qaynaqlarda keçir və hədis alimləri tərəfindən də səhih qəbul edilir. Bunun üçün bu qeyd olunan səbəbləri həmişə əsas tutaraq hədisləri inkar etmək, mövzu saymaq əlbəttə doğru deyil.

Məzhəb alimləri bu dəlillərlə yanaşı bəzi şübhələri də qadının şahidliyinin qəbul edilməməsində illət/səbəb olaraq göstərirlər. Bu şübhələri belə sıralamaq mümkündür:

- 1) Fitrətində çox səhv etmə kimi bir zəifliyin olması,⁶⁶
- 2) Bioloji xüsusiyyətlərinin zehni fəaliyyətlərinə təsir etməsi,
- 3) Şəfqətinin hafizəyə təsiri,
- 4) Şəfqətinin yalana sövq etməsi,
- 5) Şahidlik edəcəyi məsələlərdə təfsilata girərək mövzunu əsas məqsədindən uzaqlaşdırma ehtimalının olması,
- 6) Nifrətinin şiddətli və təhlükəli olması,
- 7) İradəsinin zəif olması,
- 8) Həyat təcrübəsinin az olması,
- 9) Psixoloji xüsusiyyətlərinin fərqli olması.⁶⁷

Fiqh üsulu kitablarında illətin şərtlərindən biri də münzəbit vəsf olmasıdır. Münzəbit, şəxsdən şəxsə, vəziyyətdən vəziyyətə, mühitdən mühitə dəyişməyib sabit olan bir vəsf deməkdir. Bu şərtlə bərabər yuxarıda sayılan şübhələri yan-yanı qoysaq, onların illət olmayacağı bariz bir şəkildə ortaya çıxacaqdır. Çünki, bu şübhələr

⁶³ Musa Carullah, *e.a.ə.*, s. 115.

⁶⁴ Musa Carullah, *e.a.ə.*, s. 114.

⁶⁵ Salih Akdemir, “Tarih boyunca ve Kur’an-ı Kerim’de Kadın”, *İslami Araştırmalar*, X/4, 1997, s. 254; Nejla Akkaya, *e.a.m.*, s. 237; Fatma Köksal, *e.a.ə.*, s. 123.

⁶⁶ Kəsani, *e.a.ə.*, IX, s. 54.

⁶⁷ Fatma Köksal, *e.a.ə.*, s. 113-121.

insandan insana, vəziyyətdən vəziyyətə, mühitdən-mühitə dəyişir. Yoxsa, buradakı illət şahidin qadın olmasınınamı bağlanılmalıdır?!

Məsələn, evinə oğru girmiş və bu oğurluğa da iki qadın şahidi olan bir kəsə bu şübhələri səbəb göstərərək bu məsələdə qadınlar şahidlik edə bilməzmi deyilməlidir?!

Məzhəb alimlərinin qadınların şahidliyinə məhdudiyət gətirmədə ən əsas dəlili Bəqərə surəsinin 282-ci ayəsidir. Ayənin tərcüməsi belədir:

“Ey iman gətirənlər! Müəyyən müddətə bir-birinizə borc verib aldıqda, onu yazın! Bunu aranızda bir nəfər katib ədalətlə yazsın! Katib gərək Allahın öyrətdiyi kimi yazmaqdan boyun qaçımazsın, yazsın! Borclu olan şəxs borcunu söyləyərək yazdırırsın və Rəbbi olan Allahdan qorxaraq ondan bir şey əskiltməsin. Əgər borclu səfeh və ya zəifdirsə, yaxud söyləməyə qadir deyilsə, o zaman onun vəkili ədalətlə deyib yazdırırsın. Öz adamlarınızdan iki kişini də şahid tutun! Əgər iki kişi olmazsa, razı olduğunuz bir kişi ilə iki qadının şəhadəti kifayətdir. Əgər (qadınlardan) biri (şəhadəti) unudarsa, o birisi onun yadına salsın. Şahidlər dəvət olunduqları zaman boyun qaçırmasınlar. Az və ya çox olmasına baxmayaraq, borcu öz vaxtına qədər yazmağa ərinməyin!”⁶⁸

Gördüyünüz kimi bu ayə vədəli borcların yazılmasıyla əlaqəlidir. Vədəli borcların yazılması da cumhura görə mənəddir.⁶⁹ Yəni buradakı “yazın” əmri nədb ifadə edən bir tövsiyə və irşaddır.

İbn Teymiyyə (v. 728/1327) bu ayədə keçən məsələlərin və bundan sonrakı ayədə olan rehin/girov ilə əlaqəli hökmün irşad, tövsiyə xarakterli olduğunu qeyd edir. Ona görə bu hökmlər haqların qorunması üçün tövsiyə edilmişdir. Haqların qorunmasını təmin edən şeylər başqa, hakimin ona istinadən hökm verdiyi xüsuslar isə başqadır. Hökmün sabit olma yolları/isbat vasitələri iki kişi və ya bir kişi və iki qadın şahiddən daha çoxdur. Quranda keçməməsinə rəğmən hakim nükul ilə də hökm verir.⁷⁰

Ayədə keçən qadınların şahidliyi ilə əlaqəli cümlənin tövsiyə içərisində başqa bir tövsiyə olması daha çox məqsədə uyğundur. Buradakı tövsiyə xarakterli əmrlərin içərisindən birini seçib bu qətiyyət/vücub ifadə edir deməmiş doğru olmaz.

İbn Qəyyim də İbn Teymiyyədən bunları nəql edir: “Bir qadın şahid və iddiaçının andı ilə hökm verilə bilər. Çünki, təhəmmül anında birinin unutmaması üçün iki qadın bir kişiyyə bərabər sayılmışdır. Əda anında isə belə bir şey yoxdur. Quran və sünnədə iki qadının şahidliyi ilə hökm verilməz deyə bir qeyd də yoxdur. Təhəmmül anında iki qadının şahid tutulması əmri ondan azı ilə hökm verilməz mənasına gəlməz. Allah (c.c.) borclarda iki kişinin, iki kişi olmazsa, bir kişi və iki qadının şahid tutulmasını əmr edir. Buna baxmayaraq bir şahid və iddiaçının andı, nükul, rədd kimi digər isbat vasitələri ilə də hökm verilir.”⁷¹

⁶⁸ əl-Bəqərə, 2/282

⁶⁹ Allahın (c.c.) edilməsini bağlayıcı bir tərzdə tələb etmədiyi və ya tərək edilməsini pisləmədiyi fellər (Zekiyyəddin Şaban, *e.a.ə.*, s. 244).

⁷⁰ Mahmud Məhəmməd Şəltut, Məhəmməd Əli Sayis, *Muqaranətul-Məzahib fil-Fiqh*, Mətbəətu Məhəmməd Əli Sabih və övladihi bil-Əzhər, 1953, s.130.

⁷¹ İbn Qəyyim, *e.a.ə.*, I, s. 83.

Hayreddin Karaman da vədəli borclanma ilə əlaqəli olan ayə haqqında bunları qeyd edir: “Ayədə qadın şahidin iki olmasının səbəbi bariz bir şəkildə ifadə edildiyinə görə, buradan “qadının dəyər və insanlıq baxımından kişidən aşağı olması” kimi bir nəticəni çıxarmaq mümkün deyil. Buradakı səbəb dəyər və ya üstünlüklə bağlı olmayıb, tamamilə “unutma, səhv etmə, yanlışlıq” ilə əlaqəlidir. Məqsədi də haqqın, ədalətin bərqərar olmasıdır. Əbu Davud və İbn Macənin rəvayət etdiyi “Bədəvinin mədəni/şəhərli haqqında şahidlik etməsi caiz deyil”⁷² hədisi də bu şəkildə başa düşülməlidir. Burada şahidliyi qəbul edilməyən qadın deyil, kişidir. Bunun səbəbi isə bədəvinin bilgi baxımından ədalətin bərqərar olmasına, haqqın ortaya çıxmasına vəs ilə olmasının məhdud olmasıdır. Belə olunca burada araşdırılması gərəkli olan məsələ, qadının bəzi mövzularda şahidliyinin tək başına yetərli olmamasının səbəbidir. Bu səbəb əbədiyyən onunla bərabər olacaq bəzi xüsusiyyət və vəsflərinəmi, yoxsa bəzi zaman və şərtlər daxilində olan, bəzilərinə isə olmayan vəsflərinəmi bağlıdır? Əgər hökmə təməl təşkil edən səbəb sabit, dəyişməyən bir vəsf isə hökmün davam etməsi təbiidir. Yox, əgər zamandan zamana, məkandan məkana dəyişirsə, hökm də dəyişməlidir. Məsələn, hədisdə keçən bədəvinin şəhərə yerləşdiyini, təhsil səviyyəsinin yüksəldiyini, yaxud şəhərə yerləşmədiyi halda mətbuat vasitələri ilə elm və irfanını artırdığını düşünək. Bu təqdirdə hökm dəyişəcək, onun şahidliyi məqbul və caiz sayılacaqdır. Qadının tək başına şahidliyinin yetərli olmamasının səbəbi müvəqqəti, yoxsa əbədidirmi?”⁷³ Müəllif bu suala cavab vermək üçün ciddi araşdırmalara ehtiyac olduğunu deyir.

Ayənənin nazil olduğu dövrdə ümumiyyətlə ərəb cəmiyyəti ümumi (oxuma-yazma bilməyən) idi. Kişilər ticarətlə məşğul olmasına rəğmən qadınların ticari həyatla heç bir əlaqəsi yox idi. Buna görə də ayə iki qadın şahidin olmasını əmr etmişdir. Bu vəziyyət dəyişərsə, yəni qadın oxuma-yazma bilərsə və ictimai həyatdakı rolu artarsa hər halda hökmün dəyişməsindən bəhs etməmiş yanlış olmaz. Çünki, hökmlər illətləri ilə bərabər mütalif edilir. İllət ortadan qalxınca hökmün olmaması təbiidir. Amma bu illət hər hansı bir zamanda və ya hər hansı bir yerdə olarsa, onunla bərabər hökm də olmalıdır. Ümumi bir qayda olaraq həmişə xatırlamalırıq ki, müəyyən müddət ərzində bir hökmün illəti dünyanın bir bölgəsində qismən və ya tamamilən ortadan qalxa bilər, ancaq başqa bir yerdə qala bilər. Qadınların şahidliyi ilə əlaqəli hədisləri də bu çərçivədə ələ ala bilərik.

NƏTİCƏ

Mühakimə hüququndakı isbat vasitələri ədalətin, haqqın bərqərar olması üçündür. Şahidlikdən də məqsəd budur. Şahidlərin cinsiyyətinə gəlinə, bir çox

⁷² Əbu Davud, Aqdiyyə, 17; İbn Macə, Əhkam, 30.

⁷³ Hayreddin Karaman, “Kadının Şahitliyi, Örtünməsi və Kamu Görevi”, *İslami Araşdırmalar*, X/4, 1997, s. 273–274.

davada şahidlərin kişi olmasının zəruriliyi iddia edilmişdir. Bu görüşə dəlil olaraq da bəzi ayə və hədislər irəli sürülür. Məsələn, Nisə və Nur surələrində olan “dörd şahid” ifadəsindən şahidlərin kişi olmasının tələb edildiyi nəticəsi çıxarılır ki, bu ayələrin bu görüşə dəlil olması çox çətindir. Bu qeyd digər bir çox ayədə olduğu kimi təğlibi ifadə edir.

Bəqərə surəsindəki ayə də tövsiyə xarakteri daşıyan bir əmrdir. Bununla yanaşı illətinə bağlı bir hökmdür. Yəni günümüzdə bu illət varsa, hökmdən bəhs olunur, yoxsa hökmün valığını iddia etmək hüquq fəlsəfəsinə uyğun düşmür.

ƏDƏBİYYAT

- Acar, İsmail, “İslam Ceza Hukukunda Kadının Şahitliyi”, *İslamiyat*, III/2, 2000.
- Akdemir, Salih, “Tarih boyunca ve Kur’an-ı Kerim’de Kadın”, *İslami Araştırmalar*, X/4, 1997.
- Akkaya, Nejla, “İslam Hukuku’nda Kadının Siyasi Hakları”, *İslami Araştırmalar*, X/4, 1997.
- Bayındır, Abdülaziz, *İslam Muhakeme Hukuku*, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslamiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1952.
- Buxari, Məhəmməd ibn İsmayıl, *əl-Camius-Səhih*, Beytul-Afkarid-Dövlyyə, Ərriyad 1998.
- Carullah, Musa, *Hatun*, haz. Mehmet Görmez, Kitabiyat, Ankara 2001.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005.
- Əbu Davud, Süleyman ibn əl-Əşas, *Sünən*, tdq. Yusuf əl-Hacc Əhməd, Məktəbətü İbn Həcər, Dəməşq 2004.
- Heffening, “Şahid”, *İslam Ansiklopedisi*, XI.
- İbn Əbi Şeybə, Əbu Bəkr Abdulla ibn Məhəmməd, *əl-Kitabul-Musannəf fil-Əhadisi vəl-Əsar*, haz. Məhəmməd Abdussalam Şahin, Darul-Kutubil-İlmiyyə, Beyrut 1995.
- İbn Hazm, Əli ibn Əhməd, *əl-Muhalla*, tdq. Əhməd Məhəmməd Şakir, Mənşuratul-Məktəbit-Ticari, Beyrut.
- İbn Qəyyim əl-Cəvziyyə, Məhəmməd ibn Əbi Bəkr, *İlamul-Muvaqqiin*, Darul-Hədis, Qahirə 2002.
- İbn Qudamə, Müvəffəquddin Abdulla ibn Əhməd, *əl-Muğni*, tdq. Abdulla ibn Abdulmuhsin, Abdulfattah Məhəmməd, Həcər mət., Qahirə 1990.
- İbn Macə, Məhəmməd ibn Yəzid, *Sünən*, Darul-Mərifə, Beyrut 1998.
- İbn Mənzur, Cəmaləddin Məhəmməd ibn Mükərrəm əl-Ənsari, *Lisanul-Arab*, haz. Emin Məhəmməd Abdulvahhab, Məhəmməd Sadik əl-Ubeydi, Daru İhyait-Turasil-Arabi, Muəssəsətut-Tarixil-Arabi, Beyrut.

Karaman, Hayreddin, “Kadının Şahitliyi, Örtünməsi və Kamu Görevi”, *İslami Araştırmalar*, X/4, 1997.

_____, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İz Yayıncılık, İstanbul 2001.

Kəsani, Əlauddin Əbu Bəkr ibn Məsud, *Bədaius-Sanaiu*, tđq. Əli Məhəmməd Muavvad, Adil Əhməd Abdülmövcud, Darul-Kutubil-İlmiyyə, Beyrut 1997.

Köksal, Fatma, *Fıkıh ve Hukuk Sosyolojisi Açısından Kadının Tanıklığı*, İstanbul 1999.

Mövsili, Abdulla ibn Mahmud ibn Mövdud, *əl-İxtiyar li Talilil-Muxtar*, haz. Xalid Abdurrahman əl-Akk, Darul-Marifə, Beyrut 2002.

Mərginani, Burhanəddin Əli ibn Əbu Bəkr əl-Hənəfi, *əl-Hidayə Şərhu Bidayətil-Mübtədi*, tđq. Məhəmməd Məhəmməd Tamir, Hafız Aşur Hafiz, Darus-Salam, Qahirə 2000.

Miras, Kamil, *Sahihi Buhari Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Diyanet İşleri Reisliyi Neşriyatı, İstanbul 1941.

Müslim, Müslim ibn Haccac, *əl-Camius-Səhih*, Darul-Muğni, Daru İbn Hazm, Beyrut 1998.

Şaban, Zekiyyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, tərc. İbrahim Kafi Dönmez, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003.

Şəltut, Mahmud Məhəmməd, Sayis, Məhəmməd Əli, *Muqaranətul-Məzahib fil-Fiqh*, Mətbəətu Muhamməd Əli Sabih və övladihi bil-Əzhər, 1953.

Uğur, Müctəba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992.

Yıldız, Kemal, *İslam Yargılama Hukukunda İspat Vasıtası Olarak Şahitlik*, İstanbul 1989.

Zeydan, Abdulkərim, *əl-Mufasssal fi ahkamil-Mərə*, Müəssətur-Risalə, Beyrut 1994.

Zuhayli, Vehbe, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, tərc. Heyət, Risale yayımevi, İstanbul 1994.

XÜLASƏ

İSLAM HÜQUQUNDA QADININ ŞAHİDLİYİ

Şahidlərin ən az neçə nəfər olması məsələsi İslam hüququnda şahidliyin mövzusunda görə dəyişir. Bəzi davalarda/iddialarda dörd, bəzilərinde isə iki şahidin tutulması şərt qoşulmuşdur. Bununla bərabər bu davaların/iddiaların çoxunda şahidlərin kişi olması başqa bir tələb olunan şərtədir. Bu şərti irəli sürənlər buna dəlil olaraq bəzi ayələri və hədisləri göstərir. Halbuki, bizə görə bu ayə və hədislərin bildirdiyi hökm illət/səbəbinə bağlı hökmdür. İllət/səbəb olmadığı zaman isə hökmdən bəhs olunmaz. Hər hansı bir zaman və məkanda bu illət/səbəb varsa, hökm icra olunur, yoxsa hökmün icrasını tələb etmək hüquq elminin fəlsəfəsinə uyğun düşməz.

RESUME

THE STATUS OF WOMEN'S TESTIMONY IN THE ISLAMIC LAW

Numbers of witnessies is different due to subject of witnessing in the Islamic law. In some case, suits demands four witnessies and two in an another. Furthermore, another condition of suits about witnessing is that witness must be a male. Arguments of claimants is Koranic versies and prophetic says (hadith). But from ours point of view all these versies and says, at the same times theirs verdicts must be taken connecting with their context. It means that if there is not reasons, there is not judgements. Otherwise it is opposite to law principle to require the performance of judgements.

РЕЗЮМЕ

СВИДЕТЕЛЬСТВО ЖЕНЩИНЫ ПО ИСЛАМСКИМ ЗАКОНОМ

Число свидетельней минимальные по Исламским правам меняется по теме свидетельстви. В некоторых исках число четырех свидетельней, а в некоторых исках двух свидетельней было условием подключения. На равне с этими условиями отдавалась предпочтение свидетельням мужского рода - и это и другое но обязательное условие подключения во многих исках. Те кто предъявляли условия как довод опирались на некоторые аяты и хадисы. Несмотря на наши заключения, указывающие на эти аяты и хадисы приговор – это приговор связанный по причинам. Если нет причины то в это время не может быть и речи о приговоре. Если ест причины в каком то промежутке времени и места приговор приводится в исполнение. Если нет причины, то требовать приговор привести в исполнение по всем параграфам юридической философии не подлежит к исполнению.

Ҷара тўвсийә etdi: i.f.d. M. Q. İsmaylov